

Jog és iskola

A jog nem pusztán normák tiltó, parancsoló vagy megengedő rendszere, hanem egyúttal évezredek óta a társadalom működéséhez szükséges rendezettség biztosításának és a hatalom és állam megszervezésének egyik nagyon fontos eszköze is. Szabályvilág, amely a modern fejlődésben fokozottan terjed ki az életviszonyok döntő többségére. Így regulációjának tárgya az oktatás világa is, az ismeretátadás műhelyeinek, a különböző szintű iskoláknak struktúrája, rendje és működése.

Ajog és az iskolák kapcsolatrendszerének ez azonban csak egyik vetülete. Maga az állam-jogtudomány is igényel képzési helyeket, ismereteire képző „iskolákat”, egyetemeket, akadémiákat és főiskolákat. Ezek természetesen specializált felsőoktatási intézmények. A jog mint ismeretanyag azonban már korábban is beépülhet az alsó- és középfokú oktatásba, a „polgári”, „állampolgári”, „jogi” (alap)ismeretek tantergy(rész) révén, közelebbi kapcsolatban a történelemoktatással.

Az iskolák joga

Az oktatási tevékenység szabályozása a magyar iskolatörténet kezdeti századaiban zömében az egyházak és a városok hatáskörébe tartozott. (1) Így a katolikus elemi iskolák felügyeletét a kánoni vizitáció biztosította, (2) a protestáns iskoláztatás a saját egyházi közösségeihez kapcsolódott. Az egyetemek is az egyház bábáskodása mellett jelentek meg a térségben. (3) A városok igen széles körben foglalkoztak ezekkel az oktatási kérdésekkel. (4) Az országos törvényhozás ugyan időnként rendelkezett bizonyos oktatási kérdésekről (így például 1748: VII. tc., XII. tc., 1550: XIX. tc., 1723: CV. tc., 1741: XLIV. tc.), ez azonban rendszerré, következőképpen oktatásfelügyeletté korántsem állhatott össze.

Az oktatásügy modernizálásában és átfogó állami szabályozásában az 1777-ben kiadott 'Ratio Educationis' (5) jelentett döntő fordulatot. Kidolgozásában döntő szerepe Ürményi Józsefnek, a Királyi Kancellária előadó tanácsosának volt. (6) A terjedelmes munkálat három részből áll: az iskolák szervezeti és gazdasági irányításának általános rendje, az oktatás szervezete és anyaga, az iskolák szabályzata, másképpen az ügyintézési fegyelem biztosítása. A széles értelemben vett igazgatási rendelkezések kiterjednek az anyanyelvi iskoláktól a kisközművelődésig, a gimnáziumokon keresztül a királyi akadémiákig és a királyi egyetemig. Néhány gondolat valóban felvilágosult, ma is megfontolandó. (7) 1806-ban a 'Ratio'-t újra kiadták, nem minden részletében előnyös változtatásokkal.

A magyar oktatásügy végleges polgári rendje hosszú vajúdas után alakult ki. 1791-ben, 1827-ben országos bizottságot küldtek ki a Diétán szabályozására. (8) Az elkészített tervezetek azonban nem kerülnek tárgyalásra, és hasonlóképpen nem lett törvény az 1843-44. évi országgyűlésen kidolgozott 216 §-os népnevelési törvényből sem. (9)

1848 meghozza a polgári társadalom és államgépzet kiépítéséhez szükséges döntő attörést, a részletek szabályozására azonban már nem marad idő. Az áprilisi törvények

közül a XIX. tc. (a magyar egyetemről) és a XX. tc. (a vallás dolgában) lakonikusan rendelkezik. (10) Az 1848-49. évi népképviselői országgyűlésen *Eötvös József* beterjesztett egy 20 §-ból álló törvényjavaslatot az elemi oktatásról, ez azonban nem vált törvényé.

A neoabszolutizmus idején több rendelkezés látott napvilágot, így br. *Geringer* 1849. október 9-én közoktatásra vonatkozó rendelkezése, majd *Thun Leó* gr. kultuszminister 1855. április 25-i újabb szervezetet megállapító rendelete.

A kiegyezés után a népoktatásügynek az alapja lett az 1868. évi XXXVIII. tc. „a népiskolai közoktatás tárgyában”. Igazgatási kérdéseket szabályozott az 1876: XXVII. tc. „a népiskolai hatóságokról”, amelyben nagy jogkört állapított meg az 1876. évi VI. tc. „a közigazgatási bizottságról”. A tanítók jogviszonyait ebben a korszakban számos kérdés érintette, az 1908. évi XLVI. tc. az elemi népiskolai oktatás ingyenességét szabályozta.

A középiskolákkal foglalkozott az 1883: XXX. tc., míg a meglévő budapesti tudományegyetem mellett a kolozsvári, illetve a pozsonyi, valamint a debreceni tudományegyetemeket az 1872: XIX. tc. és az 1912. XXXVI. tc. alapján állították fel.

Külön kiemelés érdemel az 1868: XXXVIII. tc. és alkotója, br. *Eötvös József* (1813-1871) miniszter, különösen akkor, hogy, ha az egész európai térség közoktatási jogalkotásával vetjük össze és meggondoljuk, hogy a törvény nyolc évtizeden keresztül jelentette a korszerű magyar közoktatás fundamentumát.

A tanügyi igazgatás szervezete végső soron mégsem bizonyult egységesnek, hiszen a tankerületi főigazgatóságok mellett tanfelügyelőségek is tevékenykedtek, és az államon felül a hitfelekezeti iskolákban egyházi tanfelügyelet is érvényesült.

A polgári korszak 20. századi szakaszában jogszabályok sokasága foglalkozik az oktatás különböző fokozataival. Nemzetépítő ereje volt az 1926. évi VII. tc.-nek a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról, a középiskolákat szabályozta az 1934. évi XIV. tc. és a történelmi sorsfordulókhoz igazította az egyetemi infrastruktúrát az 1921. évi XXV. tc. (11), az 1940. évi XXVIII. tc. (12). Külön kiemelés érdemel az 1935: VI. tc. a közoktatásügyi igazgatásról, amely racionalizálta, modernizálta és egyben integrálta az eddigi széttagolt (13) tanügyi igazgatást, a királyi tankerületi főigazgatóságok kezében. (14)

A polgári korszak oktatási intézményeinek a modernizáció mellett megvoltak a tradicionális gyökerei is. Így például a Pázmány Péter Tudományegyetem joganyagában (15) a 17. századi alapítólevéltől kezdve számos hosszú időt megért jogszabály található fel.

A törvényhatóságok is jelentős mértékben hozzájárultak az önkormányzati oktatási intézmények belső rendjének szabályozásához. Így például a polgári korszakban 1930-ig Budapest székesfőváros közgyűlése 36 esetben adott ki normatív szabályozást, szabályrendeletet, utasítást, szabályutasítást, normatív határozatot, míg a fővárosi tanács 19 helyi jogszabállyal gyarapította ezt a kört. (16)

Az oktatási igazgatás legmagasabb szintű szerve a magyar királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium volt. Szervezete a polgári korszakban fokozatosan differenciálódott, 1917-ben a következőképpen alakult (17): Elnöki osztály. Elnöki iroda. I. ügyosztály: Katholikus egyházi ügyek. II. ügyosztály: A protestáns és más nem katolikus felekezetek ügyei. III. ügyosztály: Művészeti ügyek. IV. ügyosztály: Egyetemek. Főiskolák és tudományos intézetek. V. ügyosztály: Középiskolák. VI/A. ügyosztály: Polgári iskolák és szakoktatási intézetek. VI/B. ügyosztály: Tanítóképző-intézetek. VII/A. ügyosztály: Elemi népoktatás szervezése. VII/B. ügyosztály: Az elemi népoktatás pedagógiai ügyei. VII/C. ügyosztály: Állami népoktatási intézetek. VII/D. ügyosztály: Nem állami népiskolai intézetek. VIII/E. ügyosztály: Szakirányú népoktatási ügyek. VIII/A. ügyosztály: Közalapok pénzügyi és jogi ügyei. VIII/B. ügyosztály: Főpapi javadalmak összes ügyei. IX. ügyosztály: Közalapok gazdasági ügyei. X/A. ügyosztály: Tanítói nyugdíjintézetek és gyámialapok ügyei. X/B. ügyosztály: Tanári nyugdíjintézetek

ügyei. A XI. ügyosztály foglalkozott a minisztérium összes építkezési ügyeivel és az azzal kapcsolatos műszaki kérdésekkel. Ehhez a szervezethez járultak a segédhivatalok és a számvevőség. Az ügyosztályok létszáma nem volt magas (18), az egész minisztérium apparátusa azonban több száz főre rúgott (1913: 619). (19)

1943-ra a minisztérium szervezetében az ügyosztályok fölött megjelentek a csoportok és a főcsoportok. (20)

A VKM a kormányzaton belül tárcaügyekben gyakorta tett előterjesztéseket (21), a miniszteriális bürokráciát pedig aktaforgalma karakterizálja. 1867-ben a VKM központi igazgatásának aktaforgalma 18147, 1900-ban 105666, 1913-ban pedig 117036. (22)

A magyar oktatásügy polgári korszaki színvonalát a pedagógusok, a tanügyi igazgatás tisztviselői mellett a kultuskormányzat nagy alakjainak tevékenysége is meghatározta. Kiragadva Eötvös mellett *Pauler Tivadart*, *Trefort Agostont*, *Klebelsberg Kunó* temlíthetjük. Utóbbi kultúrpolitikus tevékenysége a teljes oktatási vertikumot átfogta, a tanyasi népiskoláktól kezdve az egyetemekig. (23)

A polgári korszak oktatási rendszerén a legnagyobb részt az 1948. június 16-án kihirdetett 1948: XXXIII. törvénycikk jelentette. (24) A szocialista korszakban több szakaszban jelentek meg megalapozó jogszabályok az oktatással kapcsolatban, kezdve az 1951. évi 14. és 15. sz. törvényerejű rendelettel (25), folytatva az 1961: III. törvénnyel a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről és az 1985. évi I. törvénnyel az oktatásról. Ezek bevezető részükben híven tükrözik az adott időszak oktatáspolitikai elképzeléseit. (26) Ugyanakkor összességében nagyon tekintélyes joganyag foglalkozott az oktatási igazgatás részleteivel. 1978. március 15-én például a korabeli hivatalos összeállítás szerint (27) közel 570 jogszabály volt hatályban. (28) A miniszteriális szervezet is állandó változásnak volt kitéve. (29) 1949 és 1999 között kilencszer változott a szervezet, sőt 1952-53-ban külön közoktatásügyi, illetve felsőoktatási minisztérium működött. (30)

Iskolajog az ezredfordulón

A Magyar Köztársaságban az oktatást az alkotmányból kiindulva szabályozza a jog. „70/F. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot. (2) A Magyar Köztársaság ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg.”

Ennek a rendszernek két alapvető pillére az 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról és az 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. (31) Az oktatásügy ezek rendszerében plurális lett, amelyek keretében jelentős szerepet kaptak az állami és önkormányzati iskolák mellett az egyházi és alapítványi oktatási intézmények, egyetemek és főiskolák is. Az ezredfordulóra az általános oktatásban a nemzeti alaptanterv, a felsőoktatási intézményekben az integrációk megvalósítása jelent feladatot és problémákat. (32)

A jogászképzés színterei

A jogászképzés egyetemi szinten Magyarországon már a 14-15. században megjelent a pécsi (1367) és az óbudai egyetemen, de tartós intézménynek csak a *Pázmány Péter* esztergomi érsek által Nagyszombaton 1635-ben alapított, a jezsuitákhoz kötődő egyetem bizonyult. (33) A jogi fakultás 1667-től működésének évszázadai alatt hű tükre volt a kor jogpolitikai és tudományos irányainak. II. *József* uralkodása elején Budára, majd Pestre került. A magyar jog- és államtudományok számos kiváló művelője kapott katedrát a fakultáson. (34) A jogi karok száma 1872-ben a kolozsvári, majd a század elején az 1912-ben alapított pozsonyi, illetve debreceni karral bővült. A trianoni katasztrófa

után a két utóbbi egyetem 1921-ben ideiglenesen Szegedre és Pécsre került. Az állam- és jogtudori címet adó (35), az „előkelő” ügyvédi, bírói, királyi ügyészi és kvalifikáltabb köztisztviselői állásokra képesítő (36), az egyetemek jogi fakulásain folyó „első osztályú jogászképzés” mellett létezett a gyakorlati, elsősorban a közigazgatásra képesítő jogi oktatási műhelyek – a jogakadémiák hálózata. Ezek doktori szigorlatot nem vehettek ki, de oktatói állományuk kiváló szakemberekből állt, akik között sok egyetemi magántanár működött, akikből később nyilvános rendes egyetemi tanárok kerültek ki. Az akadémiák sokszor felekezeti alapon működtek, múltjuk a 16-17. századra nyúlt vissza. (37) A 19. század sok jeles jogásza és politikusa kapta falaik között szakmai képzését, így *Deák Ferenc* a győri, *Szemere Bertalan* és *Kossuth Lajos* a sárospataki jogakadémián.

A közigazgatással kapcsolatban egyetemet képzést lehetett végezni a Műegyetem Közgazdasági Karának közigazgatási osztályán (38), az államgépezet elemi (közszégi) szintjén képesítettek a jegyzői tanfolyamok és a közszégi közigazgatási vizsga. (39)

A polgári korszak letűnte után a szocialista korszak jellegzetes „gyorsított kiképzőtáborait” állították fel az igazságügyi és államigazgatási káderutánpótlás biztosítására. Ilyenek voltak a „Bírói és Államügyészi Akadémia” (1949-1953) és a Tanácsakadémiai szervezet (1952-1971-1977). (40) A jogakadémiákat felszámolták, a debreceni jogi kart szüneteltették, a pécsi tudományegyetemen negyedszázadon keresztül az állam- és jogtudományi kar őrizte az egyetem fennmaradását, küzdve a megszüntetés veszélyével. Az 1951. évi 26. törvényerejű rendelet a végző jogászoktól elvette a tradicionális doktori címet, amelyet csak az 1956. december 1-én hatályba lépő 1956. évi 26. tvr. adott vissza. A hallgatói létszámok csökkentek, hiszen a „jog és állam elhalását” közeli eseménynek kiáltották ki. A hatvanas évektől kezdve a jogászképzés tradicionális műhelyei, az állam- és jogtudományi karok helyzete stabilizálódott, bár a jogi oktatás gyakori reformjai következében a képzési idő, a tanterv permanensen változott, és szinte egy évfolyam sem fejezhette be a szerint a koncepció szerint tanulmányait, amelynek jegyében kezdett.

A rendszerváltozás után a jogállamiság, a piacgazdaság és az integrációs törekvések jegyében a jogászok iránti társadalmi igény megnövekedett és felértékelődött „Juszticia papjainak és papnőinek” presztízse. Növekedett a képzési helyek száma, hiszen az ezredfordulóra a budapesti, miskolci, a pécsi és a szegedi állam- és jogtudományi karok mellett részt vesz a képzésben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jog- és államtudományi kara és a KLTE Jog- és államtudományi intézete, továbbá a győri (ELTE) és a kecskeméti (JATE) tagozat. (41) A jogászképzés intézményrendszere feszített munkafeltételek mellett, nem csekély terhelés és a kor hazai és nemzetközi kihívásai közepette készül az ezredfordulóra. (42)

Polgári és jogi ismeretek az iskolákban

Természetesen Magyarhon különböző szintű, nem speciálisan a jogászképzésre szakosított tanintézteiben, iskoláiban a jogi (elsősorban alkotmányjogi) ismereteket a tanulók közvetetten is egyes részleteiben megismerték és elsajátították – nevezetesen amikor az egyetemes és magyar história fejezeteit tanulmányozták, ahol – példaként véve – az „Aranybulla”, a „Pragmatica Sanctio” vagy az 1848-as átalakulás kapcsán, de a kiegyezéssel is összefüggésben, a köztörténetbe ágyazva közjogi ismereteket is közvetítettek. A tanulóifjúságban megérlelt fogékonyságot a történeti közügyek alakulása, a változatos, egykori politikai folyamatok iránt a jelen alkotmányos-jogi alapismereteinek megismertetésekor is fel lehetett használni.

Volt azonban a jogi ismeretek elsajátításának egy közvetlenül ható része a 18. századtól kezdve a hazai oktatásban.

Az első példának *Losontzy István* (43) „Hármas kis tükré”-ben található, amely nagyon sok kiadást megért több mint háromnegyed évszázadon keresztül, és a művelődés és

tudomány legelemibb szintjén fáradozó tanulókat célozta meg. A második rész Magyarország „polgári állapotjáról” tartalmazott kérdéseket és feleleteket, az első szakasz a királyról, a második szakasz az országnak tagjairól, a harmadik szakasz az országnak főtisztjeiről, a negyedik szakasz az ország igazgatásáról, az ötödik a cummunitasokról vagy helységeiről, a hatodik szakasz pedig a religiőról vagy vallásokról közölt ismereteket. (44)

Az állampolgári nevelés kapcsán a közjogi ismeretek szükségességét az újkorban igen sokan hangsúlyozták. (45) A sárospataki gimnázium alsóbb osztályaiiban 1798-tól 1848-ig több kiadásban is használják a feudális magyar magánjog és perjog magyar nyelvű rövid összefoglalójaként Kövy Sándor „A magyar törvények rövid summája a gyermekek számára” c. könyvét (46) Ezek a tendenciák figyelemmel kísérhetők a magyar oktatásügy modernizációjára irányuló törekvésekben, jogszabályoknál és tervezetek esetében.

A „Ratio Educationis” 1777-es kiadása a kisgimnáziumok anyagában (47) és a királyi gimnáziumok tananyagában tesz erről említést. (48)

A kisgimnáziumok esetében a hivatkozott 129. § a következő címet viseli: „A természetjog alapelvei, valamint a polgári életben gyakrabban adódó jogi esetek oktatása a hazai törvények és jogszabályok oktatása alapján”. Ebből idézünk hosszabban:

„A tanulók számára hasznos, sőt nélkülözhetetlen a másik ismeretkör: a természetjog, illetőleg a polgári élet különféle ügyeiben való okos cselekvés tudománya. A közoktatási szervezet célja ugyanis a jó állampolgárok nevelése, ezért feltétlenül szükséges, hogy a felnövekvő fiatalokat megtanítsák mindazokra a kötelességekre, amelyeket teljesítve majd kiérdemlik a jó állampolgár nevet. A kötelességeket viszont a természetjog tárgyalja, ezért ésszerű, hogy véssék eszükbe e jog – számukra a későbbi jövőben oly hasznos – alapelveit, élénk vágyat és érdeklődést keltsenek bennük e tudomány iránt, hogy önállóan tanulmányozhassák ennek szabályait és azokat saját életvitelükben érvényesítsék is, ha majd eljutottak a felnőttkorba...

Amint tehát minden embert meg kell tanítani megfelelő módon ezekre a kötelességekre, éppen így minden jó állampolgárnak (49) ismernie kell hazája törvényeit, amelyeknek előírásai szerint bonyolítandó le a társadalmi élet legtöbb ügye, ilyenek a szerződések, megegyezések, végrendelkezések, bérbeadások, stb. Mindezek alapos okot szolgáltatnak arra, miért is kell megismertetni velük a tanulókat.

Egyáltalán nem jogtudósok nevelése itt a cél: ezért csupán csak érintőlegesen kell foglalkozniuk a tanulóknak olyan alapelvekkel, amelyek ismerete nélkül annak biztos veszélye fenyegetné őket, hogy később majd kibogozhatatlan perekbe keverednek, saját tulajdonukat pedig közben elvesztik.

De abból a szempontból is szükséges a jog tanítása, hogy a gyermekek szokják meg már kiskoruktól fogva az átgondolt cselekvést és a saját ügyeikről való gondoskodást. Ezáltal magukat sok kártól és perlekedéstől kímélhetik meg. E tanulmányba is csak az értelmesebbeknek engedjük betekintést, elsősorban azoknak, akik eredményes munká-

---

Az állampolgári nevelés kapcsán a közjogi ismeretek szükségességét az újkorban igen sokan hangsúlyozták. A sárospataki gimnázium alsóbb osztályaiiban 1798-tól 1848-ig több kiadásban is használják a feudális magyar magánjog és perjog magyar nyelvű rövid összefoglalójaként Kövy Sándor „A magyar törvények rövid summája a gyermekek számára” c. könyvét. Ezek a tendenciák figyelemmel kísérhetők a magyar oktatásügy modernizációjára irányuló törekvésekben, jogszabályoknál és tervezetek esetében.

---

juk tanújelét adták a természetjog, valamint Magyarország és az örökös tartományok történetének tanulásában, közülük is főként azok számára, akik – befutva a kisgimnáziumi pályát – nem haladnak már tovább.

E tantárgy oktatása nyomban a geometriát követi, és az utolsó évben heti két órát vesz igénybe. Össze kell azután állítani e speciális célnak megfelelő, mind a természetjogot, mind pedig a magyar jogszokások tételeit tartalmazó tankönyvet.”

Más oktatásstratégiai koncepció tárul elének a gimnáziumok „alapozó” jogi stúdiumait tartalmazó 151. § alapján, amely „A természetjogi bevezetés és a hazai jogszokások ismeretébe” címet viseli:

„A rendkívüli tanulmányok anyagába tartozott a kisgimnáziumban a természetjog és az ország jogszokásainak tanulása. Itt viszont ez minden tanuló számára kötelezővé válik a gimnázium utolsó két félévében, figyelembe véve azokat a különféle társadalmi helyzeteket és élethivatásokat, amelyeket a bevezetés felsorol.

Igaz ugyan, hogy később egyeseknek – átkerülve a gimnáziumból az akadémiára vagy a tudományegyetemre – alkalmuk lesz majd a természetjog tanulmányozására. Mégis igazságtalanság lenne, ha e néhány tanuló miatt azok nagy tömegei lennének megfosztva ezektől, a jövő életük számára jelentős segítséget nyújtó ismereteiktől, akik számára a tanulás a gimnáziummal véget ér.” (50)

A reformkorszak jogászai értelmisége nagy hangsúlyt helyezett az állampolgári ismeretekre és az iskolai elementáris jogi ismeretekre. Az 1840:IX.tc. a mezei rendőrségről intézkedett, alig két esztendővel megalkotását követően Tolna megye elemi iskoláiban katekizmus formájában, kéziratos leegyszerűsített alakban már tanították *Zsoldos Ignác*: „Mezei rendőrség” című könyvecskéjét. Veszprém megye közönsége 1842. szeptember 5-én ajánló levelet intézett Tolna vármegye közönségéhez és ebben a következőket írja: „Minél örvedetesb volt a nemzeti ipar s gazdaság fenntartása s virágoztathatása nézetéből már nélkülözhetlenné vált 1840: IX. törvény cikkelynek alkotásáról annak idején értesülnünk, annál inkább szivünkön hordoztuk annak eszközését, hogy ezen Üdvös Törvény a Köznép fogalmához alkalmazva, a helységbeli iskolákban is tanítván, már a kisdedekkel megismertethessük azon fenytéket, melly mások tulajdona bitangolóira törvény által kimondott – s ez által a már már szokássá vált e rosszat csirájában orvosolhassuk. Ugyan azért a Megyénkbeli Egyházi Hatóságokat hasonló munkának készítésére s az Oskolákban tanítására felszólítván, sikerült a Helveciai Vallástételt Követő Dunántuli Superintendentiától – Zsoldos Ignác Megyei fő Jegyzőnk által illy Czím alatt „Mezei Rendőrség” készített könyvecskét kötözve kapnunk: mellynek tanítására a tisztelt Superintendencia által, Körében meg is rendeltetett.”(51)

Az 1843. évi népnevelési törvényjavaslat szerint (148. §) okvetlenül tanítani rendeltetik a magyar polgári viszonyok ismerete, ide értvén különösen az úrbéri és mezei rendőrségi törvényeket főbb vonatkozásaikban. (52) Eötvös József pedig az elemi oktatásról szóló 1848-as törvényjavaslatában (10. §) különös tárgyként említi a polgári jogok és kötelességek ismereteit. (53)

A tizenkilencedik századi dualista kori magyar liberális államban a közoktatás egyik alappilléreként a népiskolai közoktatás tárgyában kiadott 1868: XXXVIII. tc. az egyes alsófokú iskolai fokozatokban fokozott mértékben, más-más oktatási célt kitzúve köve-telte meg a joggal kapcsolatos alapismereteket.

A 11. § 3. h. a polgári jogok és kötelességek rövid ismertetését írja elő a hitfelekezetek népiskoláiban a tantárgyak minimumával kapcsolatosan.(54)

A felsőbb népiskolákban a fiúk számára a hazai alkotmánytant írja elő a 64.§., míg a polgári iskolák számára gyakorlatibb a képzés, így ott a 74. § o. a köz-, magán- és váltó-jog tantárgyakat rendszeresíti. A tanítóképezdéknél a megfelelő oktatói felkészülésről is gondoskodik. (55)

A fenti célkitűzéseknek megfelelően alakultak a tantervek és utasítások is. A törvény-

ben az elemi népiskolák V. és VI. osztályában a történeti tárgyak körébe sorolták be a „polgári jogok és kötelességek” ismertetését. Ezzel nemzetközi szinten is élen járt a magyar közoktatás. Az 1905-ös ‚Tanterv és utasítás’ (56) a tárgy oktatásának célját abban jelöli meg, hogy „a tanulókat értelmi fejlettségükhöz mérten az állami élet intézményeivel és alkotmányunk alaptörvényeivel megismertesse, lelkükben a törvénytiszteletet meggyökereztesse, a nemzeti érzést ápolja s őket rávezesse, hogy majdan polgári jogaikkal élni tudjanak és polgári kötelezettségeiket a maguk és az összesség érdekében híven teljesítsék”. A gondolatok maradandóak – a megfogalmazás jellegzetes századvégi veretű, liberális gyökerekre visszautaló. Ugyanakkor az ‚Elemi népoktatás enciklopédiájá’-nak III. kötete a Franklin Társulat kiadásában 1915-ben jelent meg és ‚Polgári jogok és kötelességek’ elnevezést viselő címszava utal a dualista rendszer egyre mélyülő válságára is. Szerzője megállapítja: „Vigyázni kell azonban, hogy a beszélgetés ne kalandozzék el a községi vagy országos pártpolitika terére. Ha azonban a pártpolitika valamely kérdése szóba kerül, (s azt, hogy pártok vannak, hallgatással mellőzni nem szabad) a tanító tőle telhetőleg igyekezzék tanítványaival megértetni minden tisztességes politikának azt az alapelvét, hogy »másnak becsületes meggyőződését még akkor is tisztelni kell, ha a mi meggyőződésünkől eltér«. Nem hagyhatja figyelmen kívül a tanító azt sem, hogy tanítványai között alkalmasint vannak talán nagy számmal is olyanok, akiknek az a közvetlen környezete, mely igen nagy befolyást gyakorol rájuk, a mai közrenddel vagy társadalmi renddel elégedetlen. Gondolja meg, hogy ezeknek a környezete talán az ellenkezőjét mondja a gyermek előtt mindannak, amit ő az iskolában a hazáról, a magyar nemzetről, a közteherviselésről, a katonai szolgálatról, stb. beszél. Ezzel számolni kell, s ez ellen már eleve védekezni kell, aminek az a legjobb módja, ha a tanító arra az álláspontra helyezkedik megbeszélései alkalmával, hogy mindenben megkeresi az erkölcsi igazságosságot, s a jogi szükségességet vagy legalább a célszerűséget. A gyermek ily módon látni fogja, hogy ha környezetéből a keserűség beszél, tanítójából az erkölcsi felfogás és a jog szólott hozzá. Így módon az ifjúságot rá lehet vezetni arra, hogy az iskolából az életbe kilépve kötelességeit ne csak kényszerűségből, de józan megértéssel, belátással teljesítse, a jogaival pedig okosan élni tudjon.”

A módszertani alapvetés is megszívlelendő, amint arról cikkünk bevezetőjében szölvünk már: „A tanítás a földrajz és a történet körében szerzett ismeretekhez kapcsolódik s azokat szükség szerint összefoglalja és a célban kitűzött követelményeknek megfelelően kiegészíti.”

A jogi ismeretek a közgazdasági ismeretekkel párosítva még hangsúlyosabb szerepet kaptak jellegüknel fogva a felső kereskedelmi iskolákban, a képzés szakirányú jellegére tekintettel. (57) A polgári korszak végén fokozott figyelmet fordítottak arra, hogy a pedagógusok megismerkedhessenek a magyar államélet alapvető elemeivel, ehhez a

---

A törvényben az elemi népiskolák V. és VI. osztályában a történeti tárgyak körébe sorolták be a „polgári jogok és kötelességek” ismertetését. Ezzel nemzetközi szinten is élen járt a magyar közoktatás. Az 1905-ös ‚Tanterv és utasítás’ a tárgy oktatásának célját abban jelöli meg, hogy „a tanulókat értelmi fejlettségükhöz mérten az állami élet intézményeivel és alkotmányunk alaptörvényeivel megismertesse, lelkükben a törvénytiszteletet meggyökereztesse, a nemzeti érzést ápolja s őket rávezesse, hogy majdan polgári jogaikkal élni tudjanak és polgári kötelezettségeiket a maguk és az összesség érdekében híven teljesítsék”.

---

megfelelő publikációk is rendelkezésre álltak. (58) Az állampolgári ismeretek a közel-múltban a rendszerváltozás után fontos szerepet tölthettek be a magyar oktatásügyben. (59) A nemzeti alaptanterv kiadásáról rendelkező kormányrendelet (60) a részletes rendelkezések előtt így határozza meg ennek az ismeretnek a jelentőségét:

„A társadalomismeret egyik oldala a múltismeret, a másik a jelenismeret. A Társadalmi és állampolgári ismeretek – felhasználva a szociológia, a közgazdaság, valamint a politológia és a jogtudomány néhány, nevelési szempontból megkülönböztetett fontosságú elemét – egyrészt fejleszteni hivatott a fiatalok társadalmi tájékozottságát és tájékozódási képességét; másrészt alapot ad a demokratikus közéletben való tudatos részvételre és felkészíti a tanulókat a gazdasági jelenségek értő szemléletére, a tudatos gazdasági szerepvállalásra.”

Az állampolgári ismeretek követelményei a 8. évfolyam végén valóban elősegíthetik jó pedagógiai munkával párosulva az alkotmányjogi tájékozódást. (61)

A legfontosabb jogszabályok

- Ratio educationis (1777, 1806.)
- 1868: XXXVIII. tc. A népiskolai közoktatás tárgyában.
- 1872: XIX. tc. A kolozsvári magyar királyi tudományegyetem felállításáról és ideiglenes szervezéséről.
- 1876: XXVIII. tc. A népiskolai hatóságokról.
- 1883: XXX. tc. A középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről.
- 1907: XXVI. tc. Az állami, elemi népiskolai tanítók alapszabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről.
- 1908: XLVI. tc. Az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről.
- 1912: XXXVI. tc. A debreceni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról.
- 1921: XXV. tc. A kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudományegyetem ideiglenes elhelyezéséről.
- 1924: XI. tc. A középiskolákról.
- 1926: VII. tc. A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról.
- 1926: XXIV. tc. A leányiskolákról és a leánykollégiumokról.
- 1934: X. tc. A Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezéséről.
- 1934: XI. tc. A középiskoláról.
- 1935: VI. tc. A közoktatásügyi igazgatásról.
- 1940: XXVIII. tc. A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről és a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem felállításáról.
- 1948: XXXIII. tc. A nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában.
- 1951. évi 14. számú törvényerejű rendelet az általános gimnáziumról.
- 1951. évi 15. számú törvényerejű rendelet a tankötelezettségéről és az általános iskoláról.
- 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről.
- 1985. évi I. törvény az oktatásról.
- 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról.
- 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról.
- 1999. évi LII. törvény a felsőoktatási intézményhálózat átalakításáról, továbbá a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról.

Irodalom

„Tanító nagyapám, Rónaszéki Nándor emlékére”

WOLFF, N.: *Népoktatásügyi közigazgatás*. II. Átdolgozott kiadás. Bp, 1904.
SERÉNYI A.: *A tanügyi jog*. Pécs, 1928.

- KUBINSZKY L.: *A vallás- és közoktatásügyi jog vázlata*. Bp, 1947.
- HENCZ A.: *A művelődési intézmények és a művelődésigazgatás fejlődése*. 1945-1961. Bp, 1962.
- A művelődésügyi igazgatás kézikönyve*. Összeállította: DÖRNYEI I. – NAGY stb. V. I. kötet, Oktatásügyi igazgatás, Bp, 1970.
- ÁDÁM A.: *Az államigazgatás és közoktatás irányítás*. Bp, 1976. (Az oktatásügyi irányítás elméleti és gyakorlati kérdései.) Tanulmányok, sokszorosított.
- VEREBÉLYI I.: *A közoktatási igazgatás központi irányítása*. Bp, 1978.
- Az oktatási igazgatás kézikönyve*. Bp, 1980.
- Kalauz a legfontosabb közoktatási jogszabályokhoz és a közoktatási törvényhez*. Szerk. PRÁFF Csaba, Bp, 1994.

Jegyzet

- (1) A javaslatot közli: Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés. Szerk.: BEÉR János, Bp, 1954. 618-620. old.
- (2) Encikl. II. kötet, 291-293. old., további részletek és jogszabályok: RÉCSI E.: *Közigazgatási törvényutdomány kézikönyve, az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint különös tekintettel Magyarországra*. Első kötet. Bp, 1854. 116-118. old.
- (3) Így az 1875. évi XXXII.tc, az 1891. évi XLIII. tc., az 1907. évi XXVI. tc., illetve az 1907.év XXVII. tc.
- (4) 148 §-ból áll, szerkezeti felosztása jól tükrözi átfogó jellegét: I. fejezet a tanítás kötelezettségei, szabadsága. II. fejezet a népoktatási tanintézetek köre és állíthatása, III. fejezet a hitfelekezetek által felállított népoktatási tanintézetek, IV. fejezet a magánosok és társulatok által felállított népoktatási tanintézetek, V. fejezet a községi népoktatási tanintézetek, A – elemi népiskolák, B – felső népiskola, C – polgári iskolák, VI. fejezet az állam által állított népoktatási tanintézetek, VII. fejezet a tanítóképzők, VIII. fejezet a népiskolai hatóságok, IX. fejezet a tanítókról.
- (5) CSIZMADIA A.: *Eötvös József kultuskormányzati és jogalkotó tevékenysége*. Gazdaság és jogtudomány. 1971. 285-321. old. FELKAI L.: *Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*, Bp, 1979.
- (6) Ausztria 1869-ben, Poroszország 1845-ben alkotja meg népoktatási alaptörvényét, amely a XX. század elején is hatályban van. Szászország 1835 után 1892-ben már harmadik törvényét bocsátja ki, Franciaországban a rendszerváltozások következtében a Harmadik Köztársaságban 1882 és 1886 között három törvény is rendelkezik, a Balkánon pedig törvények sora küzd nem sok eredménnyel az analfabétizmussal. Lásd: Encikl. I-III. kötetek megfelelő címszavai.
- (7) Előbbiek illetősége több megyére terjed ki, az utóbbi egy-egy vármegyére. KAJTÁR I.: *A modern magyar állam infrastruktúrájának kiépülése a XIX. században* (A dél-dunántúli régió és Pécs példáján) Pécs, 1996. 27. old.
- (8) Encikl. I. 256., 264. Ez természetesen az illető felekezet egyházi szervezetéhez igazodott. Példaként kiragadva: A római katolikusoknál az egyházi főfelügyelet jogát a püspökök gyakorolták, a püspöki kar 1876-ban szabályozta az egyházmegyei tanfelügyelői hivatalok hatáskörét és szervezetét. A reformátusoknál a századfordulón 1904-ben az országos zsinat VI. tc. szabályozta „A köznevelési és közoktatási szervezetről”.
- (9) Eligazodást jelenthet: A magyar törvények és egyéb jogszabályok mutatója. 1939. évi kiadás. Szombat hely, 1939.
- (10) 1970-ben katonaként a Duna-Tisza közén magam is találkoztam egy ilyen elhagyatott tanyasi iskolával, melynek tárgyi emlékei visszaadtak valamit oktatásügyi- civilizatorikus minőségéből.
- (11) A kolozsvári és pozsonyi tudományegyetem ideiglenes szegedi és pécsi áthelyezéséről intézkedve.
- (12) A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről és a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem felállításáról.
- (13) MEZNERICS I. – TORDAY L.: *A magyar közigazgatás szervei 1867-1937*. Bp, 1937, 290-292. A reform előtt a széttagoltság igen nagy méreteket öltött. Szervezetileg ugyanis a tankerületi főigazgatóságon kívül működtek a tanfelügyelőségek, a polgári iskolai tankerületi királyi főigazgatóságok, a VKM iparoktatási főigazgatóság, a kereskedelemügyi minisztériumi iparoktatási főigazgatóság, a felsőkereskedelmi iskolák királyi főigazgatósága és a tanító és tanítóképző intézetek főigazgatósága.
- (14) MEZNERICS I. –TORDAY L.: Im. szerint. 289-293. old. Ennek politikai hátterét kiválóan megvilágítja NAGY Péter Tibor: *Kis magyar oktatás-igazgatás-történet*. In: Magyar Közigazgatás, 1992/IV. 247-251. old., aki etatista ambíciókról és második államosításról beszél.
- (15) Amely valamilyen módon 1947. december 31-én még hatályban volt, 17 származott a kiegyezés előtről, 10 a 19. századból, a 18. századból és 1635-ből egy privilégiumlevél. Németh Gyula: A Pázmány Péter

Tudományegyetem igazgatására vonatkozó hatályos jogszabályok és elvi határozatok gyűjteménye. Bp, 1949. Ugyanennek a munkának alapján megállapítható, hogy a kiegyezést követő 8 évtizedben 33 törvény, 25 kormányrendelet, 238 VKM rendelet, 8 más miniszteri rendelet szabályozta valamilyen módon az ország első egyetemének viszonyait. Ehhez járult az autonóm jogalkotás 22 tanácsi határozattal, 113 rektori és 6 dékáni normatív határozattal kiegészítve.

(16) KAJTÁR István: *A fővárosi jogalkotás történeti áttekintése*. Kézirat. Pécs, 1990. 56-59. old.

(17) *Magyarország tisztí cím- és névtára*. XXXVI. évfolyam, 1917. 422-426. old.

(18) Például a IV. ügyosztály 6 fő mellett 3 szolgálatéltelre beosztott tisztviselőből állt és az V. ügyosztályban a szolgálatéltelre beosztottakkal együtt 9 fő teljesített szolgálatot.

(19) In: KAJTÁR I.: *A közszolgálat személyzete 1919-1944. A magyar közszolgálat. Közigazgatási szakemberképzés a XX. században*. Bp, 1995. 16. old.

(20) Így például a nevelési és oktatásügyi főcsoport alatt volt a VI. csoport közép- és népoktatási feladatokkal megbízva. Lásd: *Tisztí cím és névtár 1943*. L. évfolyam, 453-454. old.

(21) Az Országos Levéltárban a minisztertanácsi jegyzőkönyvek fennmaradt mutatói alapján 1938-ban kb. 271 előterjesztése volt a miniszternek a kormányuléseken.

(22) *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Új folyam. XXII. 1914. Bp, 1916. 319. old.

(23) 1875-1932-ig élt, 1922 és 1931 között volt miniszter. Lásd: *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917-1932)*. Bp, 1990. Klebelsberg Budapest, Berlinben, Münchenben és Párizsban tanult, az államapparátus különböző igazgatási szintjein szerzett gyakorlatot.

(24) Végrehajtásáról intézkedett a 8.000/1948. VKM rendelet (R.T. 1456)

(25) Az általános gimnáziumról, illetve a tankötelezettségről és az általános iskoláról. Ez utóbbi helyezte hatályaon kívül a polgári korszak oktatási törvényeit, többek között az 1868: XXXVIII. törvényt.

(26) 1961. III. tv.: „A szocialista világnézet és erkölcs alapján neveljenek iskoláink igazi hazafiakat, jellemes és törvényiszterelő állampolgárokat, akik forrón szeretik hazánkat, népünket, odaadással szolgálják a szocializmust, a békét, a népek testvériségének ügyét, építik és védik a nép államát.”. 1985. évi I. tv.: „A Magyar Népköztársaságban az oktatás az általános műveltség és a szakmai ismeretek megszerzését és bővítését, az ifjúságnak, valamint a tanuló felnőtteknek szocialista, humanista szellemű, az igaz hazafiság és a nemzetköziség eszméit érvényesítő nevelését szolgálja.”

(27) Az oktatási igazgatás kézikönyve. Bp, 1980. Közreadja az Oktatási Minisztérium.

(28) Ezek közül 6 törvény, 45 tvr., 4 NET. határozat, 34 kormány (Mt) rendelet, 57 kormányhatározat, 83 miniszteri rendelet, 298 miniszteri utasítás, 41 miniszteri iránymutatás és egy SZOT szabályzat.

(29) KISS T.: *A magyarországi kulturális minisztériumokról*. 1867-1993. Bp, 1993.

(30) BÖLÖNY J.: *Magyarország kormányai 1848-1987*. Bp, 1987.

(31) Jellegzetes, hogy a kormányváltás óta az oktatási miniszter 1999. szeptember elejéig 48 rendeletet adott ki.

(32) 1999. évi LII. törvény a felsőoktatási intézményhálózat átalakításáról, továbbá a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról.

(33) Természetesen a magyar jogászok közül sokan jártak külföldi egyetemeken. Lásd erre nézve SZABÓ Béla: „*Magyarországi jogi stúdiukai külföldi egyetemeken (1520-1800)*” c. kandidátusi disszertációját 1993-ból.

(34) *A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. Az egyetem 300 éves fennállásának ünnepe alkalmából*. 2. kötet. ECKHART F.: *A jog- és államtudományi kar története. 1667-1935*. Bp, 1936.

(35) A korábbi diplomatikai szabályoknak megfelelő oklevélszöveg máig is használatos, legyen példa a JPTE egy 1992-ben kibocsátott állam- és jogtudományi doktori oklevelének mai fordítása. „Mi, a Janus Pannonius Tudományegyetem Rektora és Tanácsa köszöntjük az olvasót. Elődeink dicséretes rendelkezése, hogy azok, akik az alapvető ismeretekben és a szaktanulmányokban magukat kiművelték, és erről tanúbizonyítást tettek, tudományuknak és képzettségüknek törvényes bizonyosságát nyerték el. Mivel tehát...(adatok), az állam- és jogtudományok valamennyi ágának tanulmányozására több éven át szorgalmas és odaadó munkát fordított és az állam- és jogtudományok egészéből előírt vizsgákon képzettségét és a jogban való jártasságát előtűntek... eredménnyel bebizonyította, azért nevezett...-t az alant írt évben, hónapban és napon az ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYOK DOKTORÁVÁ avattuk, ezzel feljogosítottuk mindama tevékenységek gyakorlására, amelyeket az állam- és jogtudományok doktrínái kifejtenek, és alkalmassá nyilvánítottuk azokra a hivatalokra és köztisztviselésekre, amelyekhez ez a fokozat szükséges. Mindezek hitelül gondoskodtunk arról, hogy részére ez az Egyetem pecsétjével ellátott és a szokásos aláírásokkal megerősített oklevél kiadassék.”

(36) Különösen az 1883. I. tc. a köztisztviselői minősítésről) előírásainak alapján

(37) A számos jogakadémia közül (Győr, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Debrecen, Mára-marossziget, Sárospatak) a XX. század közepére csak az Egri Érseki Jogliceum, a Kecskeméti Egyetemes

Református Jogakadémia és Miskolcon a Tiszai ág. h. ev. egyházkerület jogakadémiája maradt fenn. Az egyetemek létesítésével sok jogakadémia beolvadt a jog- és államtudományi karokba. Az irodalomra ld. *Magyar Jogi Lexikon IV. k.* Bp, 1903. 436-450.1. és legújabban: STIPTA I.: *A miskolci jogakadémia szerepe a régi jogászképzésében. Miskolc a millicentennarium évében.* 2. kiadás, szerk. DOBROSY I., Miskolc, 1997. 383-391. old. és RAJCZI.: *Déldunántúl főiskolája a XIX. században. A Pécsi Püspöki Líceum/jogakadémia története. Dunántúl településtörténete 8. k.* 1991. 229-238. old.

(38) 1934: X. tc.

(39) 1900: XX. tc. és CSIZMADIA A.: *A községi jegyző jogállása és magánmunkálatainak értékelése a polgári korban.* In: Jogtörténeti Tanulmányok VI. Bp, 1986. 81-95. old.

(40) LOSS S.: *Rendhagyó jogászképzés az ötvenes években. A Birói és Államügyvézi Akadémia 1949-1953.* Publ. Univ. Miskolc. Sect. jur et pol T. II. 1955. 89-95. old. Beér J.: *A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945-1960).* Bp, 1962. 480-484. old. A Tanácsakadémiák decentralizáltságát 1971-ben értszevonták, 1977-ben megalakult az Államigazgatási Főiskola az 1977. évi 3.számú törvényerejű rendelet értelmében. Vö.: *Államigazgatási Főiskola 1977-1997.* Bp, 1997.

(41) A helyzetet a különböző költségtérítéses másoddiplomás levelező képzések tovább bonyolítják. Ugyanakkor ugrásszerűen növekszik a hallgatók száma: a pécsi jogi karon pl. az 1934/35-ös tanév I. szemeszterében 971, 1970-ben 720, 1980-ban 932, 1990-ben 1019 fő, 1997-ben 2444 hallgató járt a különböző tagozatokra, In: *75 éve Pécssett.* Pécs, 1998. 7. old., vö. KENGYEL M.: *Jogászképzés a rendszerváltás után.* Magyar Jog, 1999. 2. 91-93. old.

(42) A klasszikus jogászképzés természetesen kiegészül az Államigazgatási Főiskolával és a speciális rendészeti (jogszolgáltatási részvételi) ismereteket nyújtó, 1970-ben létrehozott Rendőrtiszt Főiskolával.

(43) 1709-1780.

(44) A kérdésekre legyen példa a következő felsorolás: K: Az országgyűlés hol tartatik? K: Hány státusokból áll az ország? K.: Ezek státusok mily rendet tartanak a Diétán? K.: Ezen tábláknak kik a Praesesei? K.: Milyen dolgok folytatattak a Diétán?, K.: A Diétán végeztetett dolgok ki által erősítettnek meg? K.: Akik a Diétán meg nem jelennek mi a büntetésük? Maga Losontzy István 1709-1780-ig élt, a Hármasküstükröt számtalanszor kiadták, nemzeti szemlélete miatt a Bach korszak elején még be is tiltották.

(45) Br. MALCOMES Gy.: *Állampolgári nevelés.* Bp, 1932. Jellemző, hogy olyan ellentétes beállítottságú politikusok utalnak erre, mint Sándor Lipót főherceg, nádor 1795-ben, vagy a reformkorszakban báró Wesselényi Miklós. ld.: *Magyar Pedagógiai Lexikon.* Bp, 1993. 62-63. old.

(46) Ez a bevezetés mellett három részből áll: Első rész: A Lakosoknak Személybeli Minémüégekről és Jussaikról. Második rész: A Jóságbeli Jussokról, Harmadik rész: A Perek Folytatása Mődjáról.

(47) Ratio, Második szakasz, Ötödik fejezet: „A további tananyag, amely nem mindegyik tanuló számára, hanem csak némelyeknek hasznos vagy szükséges 129. §.” Tulajdonképpen az anyanyelvi iskolák tananyaga sem zárhatta teljesen ki a mindennapi jogéleti minimum ismeretét, hiszen pl. a városi anyanyelvi iskolák szabályozását rögzítő első szakasz negyedik fejezetében a 94. § oktandó tananyagként adja meg (8.) „mindazt, ami az erényre, a becsületességre és a józan polgári életre vonatkozik, ezek ismerete minden számára egyformán szükséges.” A Hármaskis Tükör anyagának ismeretében közjogi ismeretek is közlésre kerülhettek.

(48) Ratio, Harmadik szakasz, Harmadik fejezet 152. §

(49) Ennek megfelelően a tanulóknak kötelességei vannak a társadalommal szemben: 246. § „, S mivel a tanulók mindannyian ugyanannak a királynak az alattvalói, ugyanannak az országnak a tagjai, ezért se nemzeti, se vallási megkülönböztetéssel nem szabad megosztani vagy szétszakítani őket, hanem inkább mindannyian egyesüljenek egyetértésben és testvéri összhangban, szem előtt tartva a haza szolgálatát és a legfelsőbb Lény tiszteletét.” az uralkodóval szemben, inkább alattvalói, mint állampolgári színezetű kötelezettségekre utal a 247. §. „A fejedelem iránti kötelezettségek olyan szentek, hogy semmiféle egyéni tett, sem az élet, sem a vagyon, sem rokoni kapcsolat nem helyezhető az uralkodónak fogadott hűség elébe, akinek érdekeiért magunkat áldozatul adni és a hűséget saját vérünkkel megpecsételni szívesen vállalt szent cselekedet legyen.”

(50) A felvilágosodás és abszolutizmus egyesítése az alattvalóiról gondoskodó alaphangú megfogalmazásban világosan megfigyelhető.

(51) Közli NAGY J. T.: *A mezei rendőrségről* (Jogszabály és népi jogismeret.) In: Wosinsky Mór Múzeum évkönyve XVIII., Szekszárd, 1992. 237-246. old.

(52) Encikl. II. 289. old.

(53) BEÉR J., CSIZMADIA A.: Im. 619. old.

(54) Ezt keresztül viszi a hasonló fokozatú, más fenntartó által működtetett elemi népiskolákban, Pl. 55.§ 1. A polgári főbb jogok és kötelességek tanítása címmel.

(55) Sajátos különbséget téve a VII. fejezetben a tanítók és a tanítónők ilyen irányú képzettségét illetően.

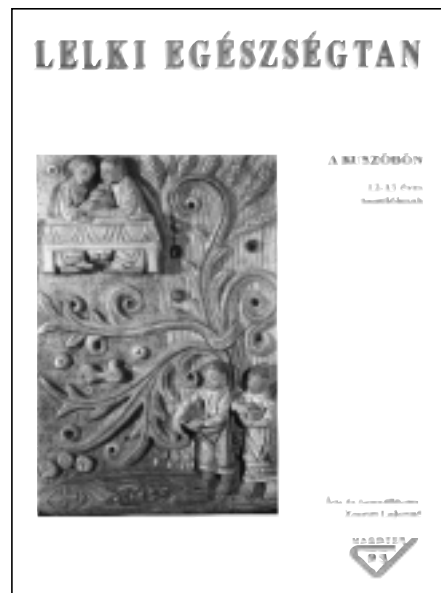
(56) *Az elemi népoktatás enciklopédiája.* Szerk. KÖRÖSI H. és SZABÓ L. 3. kiadás, Bp, 1915. 67- 69. old.
(57) 28.383/1927. V.K.M. (V.K.H.K. 120), vö. CSIZMADIA A. és társszerzők: *Jogi ismeretek a közgazdasági középiskolák 3. osztálya számára. I-II.* Bp, 1951.

(58) Így például 1942-ben az Országos Közoktatási Tanács kiadta a Nemzetnevelők Könyvtára sorozatban Egyed István: *Magyar államélet* c. munkáját. Ennek fejezetei alapvető ismereteket közöltek a pedagógusokkal.

(59) Példaként hivatkozhatnánk a következő munkákra: BALLA Á. – SZEBENYI: *Állampolgári ismeretek az általános iskola VIII. osztálya számára.* IV. kiadás, Bp, 1995.; KUKORELLI I.– SZEBENYI: *Állampolgári ismeretek középiskolásoknak.* Bp, 1988.

(60) 130/1995 (X. 26.) korm. rendelet, melléklet. Kiemelten kezeli és összekapcsolja a gazdasági ismeretekkel az állampolgári ismereteket.

(61) Az alkotmány, a választási rendszer, a magyar állampolgárok alapvető jogai és kötelezettségei, a demokratikus kormányzati rendszerek, az országgyűlés, a miniszterelnök, az igazságszolgáltatás, a helyi önkormányzat, a belső rend védelme, a honvédelem, a művelődés hazánkban, az egészségügy és a szociálpolitika, a Magyar Köztársaság külpolitikája és külkapcsolatai jelentik a fő tárgyakat. Az igazságszolgáltatással kapcsolatban eredetinek tűnnek a feladatok: Rendezzenek az osztályban egy bírósági tárgyalást. Készítsenek interjút egy ügyvéddel. A polgári peres eljárás és a büntetőeljárás közti különbség. Legyenek tisztában azzal, hogy valamennyi magyar állampolgárt megilleti a védelemhez és a jogorvosláshoz való jog.

A Magister '93 Kiadó kínálatából